

RECENSIES

Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka. A History of South Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde 91; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1981, 353 blz., f 110,—, ISBN 90 2472 463 5).

Andaya en zijn vrouw zijn goede bekenden in het kringetje van Nederlandse 'expansie-historici'. Na hun opleiding in de VS werkten zij samen regelmatig in het ARA. Andaya is verbonden aan de Universiteit van Auckland, Nieuw-Zeeland. Zoals de titel aangeeft, behandelt het boek een onderwerp uit de geschiedenis van Indonesië. Het heeft evenwel twee aanrakingspunten met Nederland. Ten eerste is het voor een groot deel gebaseerd op het archief van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) in het ARA. Ten tweede was de VOC voor Arung Palakka een belangrijke bondgenoot. Het thema van het boek is: '... the manner in which a local Indonesian prince was able to use the Dutch presence to institute far-reaching innovations in his society' (2/3). De Nederlandse aanwezigheid is niet het object van onderzoek, maar de innovaties aangebracht door Arung Palakka. Daarom gebruikte Andaya naast bronnen uit het VOC-archief kronieken, dagboeken en rapporten in het Buginees of Makassaars, zogenaamde *lontara*. Bovendien verzamelde hij met interviews mondelinge overleveringen. Dit materiaal geeft niet zozeer aan wat er gebeurde, als wel hoe het werd geïnterpreteerd en overgeleverd. Interpretatie en overlevering geven inzicht in de Bugische en Makassaarse visie op de wereld en zijn een belangrijk hulpmiddel om de handelingen van de Sulawesiërs die in de VOC-bronnen beschreven worden, te begrijpen. Zo vullen westerse en Indonesische bronnen elkaar aan, wat tot verrassende resultaten leidt.

De bewoners van Zuid-Sulawesi leefden in gemeenschappen van beperkte omvang die bijeen gehouden werden door verbondenheid met een heilig voorwerp dat een uitzonderlijke vorm en bijzondere eigenschappen had; vaak was dit een steen. Zo'n voorwerp heet een *gaukëng*. GaH'ërtg-gemeenschappen verenigden zich vaak onder een machtig heer, waardoor losverbonden rijken ontstonden. Zo'n rijk was Goa, met de havenplaats Makassar, op de westkust en Bone aan de oostkust. Bij deze losse politieke structuur waren de machtsverhoudingen tussen de heersers van de rijken van groot belang, omdat de leiders van de ga«A:ë/jg-gemeenschappen zich er door lieten leiden in hun trouw aan een heerser. Het was voor zo'n heerser van essentieel belang zijn *siri'*, waarmee zijn gevoel van eigenwaarde en zelfrespect wordt aangeduid, te handhaven; hij mocht niet tot schande vervallen. *Siri'* sloot voor hem de elementen eigenwaarde en schande in. Verlies van *siri'* betekende ideëel dood zijn. De gemeenschap leed dan met de leider mee. Had deze zijn *siri'* verloren dan ging zijn gemeenschap gebukt onder *pësse* of *pacce*, respectievelijk Buginees en Makassaars voor een gevoel van pijn, van lijden van de gemeenschap samen met de leider. De *siri'* van de leider was immers tevens de *siri'* van de gemeenschap. Daarom was het voor een leider en diens gemeenschap van het grootste belang dat de *siri'* werd bewaard, of, indien ze verloren was, werd hersteld. De waarden *siri'* en *pësse/pacce* zijn de concepten, waarmee Andaya het politieke handelen van de leiders en volken van Zuid-Sulawesi verklaart. Zij duiken steeds weer op en geven zijn boek samenhang.

Andaya verhaalt de politieke ontwikkelingen in Zuid-Sulawesi in de tweede helft van de zeventiende eeuw in zorgvuldig opgebouwde hoofdstukken die vloeiend in elkaar overgaan. Vanaf het midden van de zestiende eeuw had Goa zich door verbeteringen in de betweping van zijn krijgslieden en maatregelen die de handel bevorderden, opgewerkt tot de machtigste staat in Zuid-Sulawesi. Het wilde ook de zee gaan beheersen. Door deze politiek moest Goa wel met de VOC in botsing komen, omdat de Compagnie eveneens de

zeewegen wilde beheersen om te verhinderen dat de produkten waarvan zij het monopolie wenste, door anderen vervoerd en verhandeld werden.

Ook de Buginees Arung Palakka wilde gaarne tegen Goa optrekken, omdat hij en zijn volgelingen hun *siri'* verloren hadden toen Goa Bone had onderworpen. Zo streeden de VOC-admiraal en veldoverste Cornelis Speelman en Arung Palakka ieder om eigen redenen vanaf 1666 samen tegen Goa. Nadat Goa door de bondgenoten ernstig in het nauw was gedreven, kwam er in 1667 een vredesverdrag tussen de VOC en Goa: het verdrag van Bungaya. Deze oorlog werd door F.W. Stapel in diens Leidse dissertatie van 1922 *Het Bongaais verdrag* beschreven. Andaya steunt voor zijn relaas vooral op dit werk, maar voegt er een interessante vergelijking van de Zuid-Sulawesische en Nederlandse opvattingen over verdragen aan toe. De oorlog was met het verdrag niet ten einde; in 1668 braken er weer gevechten uit en in 1669 brachten Arung Palakka en Speelman Goa definitief op de knieën door de koninklijke residentie Sombaopu in te nemen. Het verdrag van Bungaya werd herbevestigd.

De nederlaag van Goa betekende een nieuwe machtsconstellatie. De VOC en Arung Palakka konden nu samen de opperheerschappij over Zuid-Sulawesi opbouwen. De VOC beheerste de zeewegen en liet Arung Palakka de vrije hand om zijn hegemonie over de vorstendommen van Zuid-Sulawesi te vestigen. Deze twee opperheren waren als het ware aan elkaar geklonken. Arung Palakka kon de Compagnie niet in de steek laten, omdat deze er door het onderwerpen van Goa voor had gezorgd dat zijn *siri'* werd hersteld. Ontrouw aan de VOC zou ideëel zijn dood betekend hebben, omdat hij dan degene aan wie hij zijn *siri'* te danken had, in de steek liet. Bovendien ontleende Arung Palakka aan zijn vriendschap met de VOC een bijna onaantastbare positie in Zuid-Sulawesi. De Compagnie had Arung Palakka nodig, omdat hij door zijn beheersing van Zuid-Sulawesi voor vrede zorgde, zodat er met geringe machtsmiddelen, dus met weinig kosten, handel gedreven kon worden. De steun van Arung Palakka aan de VOC vond zijn hoogtepunten in diens deelneming aan een expeditie tegen Makassarse ballingen op Java (1678/1679) en het zenden van troepen naar Sumbawa (1695). Arung Palakka's steun was niet zonder eigenbelang, omdat de Makassarse ballingen een potentiële bedreiging voor zijn hegemonie over Zuid-Sulawesi waren.

Ik zei het reeds: Andaya beoefent geschiedenis van Indonesië. Hij analyseert hoe Arung Palakka de hegemonie over Zuid-Sulawesi verwierf en voor zijn huis veilig stelde. Arung Palakka's politiek handelen wordt verklaard met ideële concepten als *siri'*, *pèsse/pacce* en *upe'*, het goede gesternte waaronder een leider met bijzondere kwaliteiten als dapperheid en onkwetsbaarheid, aan het volk zijn grootheid kan tonen. Ik vraag me echter af of Andaya zijn stelling dat Arung Palakka verreikende innovaties in Zuid-Sulawesi doorvoerde, heeft bewezen. Hij wist de opperheerschappij voor zich en zijn huis te vestigen, maar hij deed dit geheel vanuit traditionele waarden en zonder sociale en economische veranderingen te bewerken. Dit laatste werd door de VOC verhinderd. Batavia had niet voor niets aan de dienaren in Makassar geschreven:

... the Bugis who wish to trade overseas must continue to be obliged to come to Fort (Rotterdam) to obtain their passes, without which they will be punished without further ado for having broken the treaty (of Bungaya). The intention is to turn them away from navigation and to foster the fulfillment of their inclination to agriculture, with which they were raised since their birth (268-269; geciteerd, in het Engels vertaald, uit ARA-KA 1342b:114v).

Hiermee raken we aan de beperkingen van Andaya's boek. Hij is vooral geboeid door de politiek van Arung Palakka en diens mentale habitus, maar hij besteedt geen aandacht aan

RECENSIES

de economische basis van diens erfenis. De landbouw, de binnenlandse en buitenlandse handel van Zuid-Sulawesi komen nauwelijks aan bod. Misschien waren die voor Arung Palakka's erfenis van geen belang. Het bondgenootschap met de VOC was dat zeker wel, maar de prijs die Arung Palakka er voor moest betalen, wordt door Andaya niet berekend.

Het boek is, zoals we van de Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde gewend zijn, prima verzorgd. Het heeft bijlagen met de vorsten van Zuid-Sulawesi in de zeventiende eeuw en een samenvatting van het verdrag van Bungaya; er is een index en negen kaarten. Binnen zijn grenzen is het een baanbrekend en boeiend boek. Gezien zijn grote wetenschappelijke produktie tot op heden, mogen wij verwachten dat Andaya nog veel van zich zal laten horen. Voor de geschiedenis van Zuid-Oost Azië kan dat alleen maar gunstig zijn.

H.K. s'Jacob

S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (Arnhem: Gouda Quint, 1983, 370 blz., f 85,—, ISBN 90 6000 270 9).

Misdaad en straf vormen een terrein dat zich tegenwoordig in een ruime wetenschappelijke belangstelling mag verheugen. Nu is er altijd wel belangstelling geweest voor het straffen en de gestraften in vroeger tijd. Hierbij bestonden ruwweg twee tradities van onderzoek: het rechtshistorische onderzoek dat zich voornamelijk richtte op de formele wetgeving en de theoretische tractaten en het onderzoek dat ruime aandacht besteedde aan afzonderlijke rechtszaken en individuele misdadigers, waarbij een voorkeur uitging naar spectaculaire misdaadvormen. Sinds de jaren zeventig heeft hiernaast een derde stroming, die we kunnen karakteriseren als de 'kwantitatieve aanpak', een grote vlucht genomen. Kenmerkend voor deze benadering is dat er grote waarde wordt gehecht aan het systematisch historisch onderzoek in rechterlijke archieven. Hierbij hoopt men naast inzicht in de toepassing van strafrecht en strafprocesrecht tevens informatie te vinden met betrekking tot vragen die vooral op het vlak van de sociale en mentaliteitsgeschiedenis liggen.

Het onderzoek in deze richting nam aanvankelijk met name in Frankrijk en Engeland een aanvang, maar ook in Nederland ging men snel de achterstand op het gebied van de kennis van de vroegere praktijk van het straffen en de criminaliteit wegwerken (voor overzichten van studies hiernaar zij verwezen naar de in de bibliografie van Faber genoemde literatuur). De dissertatie van Sjoerd Faber, waarop hij 24 maart 1983 aan de Vrije Universiteit cum laude promoveerde, gaat uit van de bovengenoemde 'kwantitatieve aanpak'. Fabers onderzoek richt zich primair op de strafrechtspleging; voor de criminaliteit heeft hij minder plaats ingeruimd. Bescheiden stelt hij zich in de inleiding als doel 'het beeld van de toenmalige strafrechtspleging scherper te stellen' en 'de vage algemeenheden die over het onderwerp Strafrechtspleging en Verlichting zijn gedebiteerd wat Amsterdam betreft door steviger uitspraken te vervangen' (4). Hiertoe heeft hij het Amsterdams archief op 'brede wijze' (gebruik makend van ongelijksoortige bronnen) en over een lange periode (1680-1811) onderzocht.

Concreet betekent dit dat er van ongeveer 20.000 strafzaken gegevens zijn verzameld, bewerkt en geanalyseerd, deels met behulp van de computer. De tweede helft van de achttiende eeuw is 't meest intensief bestudeerd. Uit de duizenden strafzaken van deze eeuw-helft moet blijken of Maurits Cornelis van Hall (Amsterdams hoofdofficier van 1795-1798) gelijk heeft als hij stelt dat rond 1770 een 'menschlievende regtsbedeeling in strafza-